

Museums Posten

NR. 2/1994

DANSK POST- OG TELEGRAF-MUSEUM

I diligence gennem natten

Der var engang, da postdiligencerne var transportmidlet, der året rundt, døgnet rundt bandt landet sammen. Museet har en række billeder fra den tid hængende på sine vægge, som kunsthistorikeren Ejnar Johansson skriver om. Side 4-5

Kunderne klagede

Det gav store besparelser, da Postvæsenet i 1911 indførte el-drevne båndstemplingsmaskiner. En øvet mand kunne stemple 150 breve i minuttet ved håndkraft - maskinen klarede 1.000 breve. Side 6

Museums Posten

Udgivet af:
Dansk Post- og Telegrafmuseum

I redaktionen:
Christian Kofoed-Enevoldsen
(ansvarshavende)
A. Morell Nielsen
Erik Jensen
Vagn Jørgensen

Layout og produktion:
Grafikerne

Tryk:
Dansk Heatset Rotation, Kolding

Udgivelse:
Museums Posten udgives ifølge
planen tre gange årligt i gratis
abonnement ved henvendelse til
Post- og Telegrafmuseet.

Næste nummer udkommer i
oktober 1994.

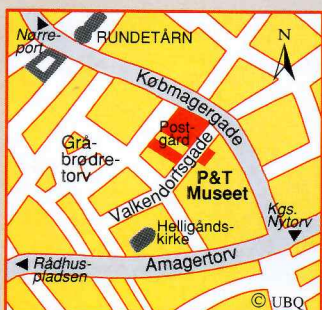
Oplag: 25.000
ISSN 0909-1920

Forsidebilledet er fotograferet af
Claus Peukert

Adresse:
Dansk Post- og Telegrafmuseum
Valkendorfsvej 9
1151 København K
Tlf.: 33 32 30 63

Museet er åbent i sommerhalvåret
(maj-oktober) kl. 10-16. Dog er
museet lukket hver mandag.
I vinterhalvåret (november-april)
er der åbent kl. 13-16 tirsdag,
torsdag, lørdag og søndag (gratis
adgang).

Aktuelt netop nu

Kan stadig nås

Til og med den 26. juni 1994 kan det stadig nås at se museets samling af norske frimærker fra årene 1855-1992 samt nyere frimærker fra Ungarn (1983-1991).

Det er også ved at være sidste udkald, hvis man endnu ikke har set L. D. Hansens specialsamling „Færøerne“, der blev omtalt i Museums Posten nr. 1.

Islandske mærker

Blandt det uddrag af museets Prøve- og Modelsamling af frimærker fra Island (1873-1937), som vises til og med den 2. oktober 1994, er en del materiale, som ikke tidligere har været udstillet.

Det drejer sig først og fremmest om skitser til og prøvetryk af de islandske dagligseriefrimærker og tjenestefrimærker fra 1902 (Christian IX), 1907 (Frederik VIII og Christian IX) og 1920 (Christian X). Tegningerne og en del trykprøver stammer fra ophavsmanden til disse frimærker, professor Hans Tegner, hvis samling efter hans død overgik til P&T-museet.

Herudover vises materiale fra P&T's egne gemmer samt fra H. H. Thieles Bogtrykkeri i København, som indtil 1933 forestod trykningen af en stor del af de islandske frimærker. Det er bl.a. ark af de ældste islandske frimærker, skillingsudgaven fra 1873 samt tegninger til og godkendte ark af landskabsserien fra 1925.

Og endelig vises fotos, tegninger, gravureaftryk og ark af Islands dagligseriemærker fra 1935-1937, som blev trykt i stålstik i det danske postvæsens frimærketrykkeri. Motiverne er vandfaldet Dynjandi, vulkanen Hekla,

Et islandsk 8 sk. postfrimærke

digteren Matthias Jochumsen og Christian X's 25 års regeringsjubilæum.

CEPT-frimærker

Europa-frimærkerne fra 1960-1973 udstilles ligeledes til og med den 2. oktober 1994. Anledningen er, at det i år er 35 år siden CEPT (den europæiske post- og telekommunikationskonference) blev oprettet.

Egentlig er CEPT-frimærkerne fra denne periode nok de mest kedelige, fordi medlemslandene dengang var bundet til at udgive mærker med et design, der var fælles for de lande, som deltog i årets udgivelse. Af samme grund var Danmark kun med i årene 1960 og 1969, da man markerede hhv. CEPT's 1-års og 10-års jubilæum.

I 1974 ændredes udgivelsesformen. Nu fastlægger CEPT år for år et fælles, gerne tidsaktuelt tema, og lader landene om selv at bestemme motiverne. Men dette er en ganske anden historie.

Særudstilling

P&T udgiver den 9. juni 1994 en serie frimærker med danske sporvogne. Samme dag udkommer også et frimærke med overpris til fordel for Dansk Røde Kors i anledning

af prins Henriks 60-års fødselsdag.

I forbindelse hermed har Dansk Røde Kors tilbudt at udstille sin samling af danske Røde Kors-frimærker i P&T-museet. Den indeholder frimærketegninger, hele ark, varianter og forsendelser med denne slags frimærker. Og ikke nok med det; Dansk Røde Kors har „fremtryllet“ en samling frimærker med motiver af sporvogne fra alverdens lande, der kan ledsage organisationens egen samling.

Post- og Telegrafmuseet har selvfølgelig sagt ja tak til at huse de to samlinger, som kan beskues i særudstillingslokalet på 4. sal i perioden 16. juni - 14. august 1994 inkl.

Lad gæsterne selv dømme

Fra den 28. juni til 2. oktober 1994 udstiller museet et uddrag af Frankrigs frimærker fra de senere år. Netop dette lands frimærker fremhæves ofte for sit kunstnerisk høje niveau. Om dette er berettiget eller ikke, vil vi helt overlade til vore gæster at bedømme. Frankrig lader lige som Danmark mange af sine frimærker trykke i stålstik, og man udgiver hvert år en hel del frimærker i store og afvigende formater. Det årlige antal frimærker i Frankrig er ca. dobbelt så stort som Danmarks.

Finland

De nordiske landes frimærker vises på skift i et halvt år af gangen. Fra den 28. juni 1994 er det Finland tur. Museets katalogsamling omfatter årene 1856-1993 og herunder også mærkerne fra det nye frimærkeland, Ålandsøerne, som fik egne frimærker i 1984.

Museet får fremstillet sit eget brevmærke

Frimærketrykkemaskinen M 4 skal demonstrere sin maksimale ydeevne ved at kombinere alle sine indbyggede trykmetoder i én trykgang.

I Postens Frimærkecenter har man igennem nogle år haft et ønske om at lade den nyeste frimærketrykkemaskine M 4 (fra 1981) demonstrere sin maksimale ydeevne på et enkelt frimærke. Det skulle ske ved at kombinere alle tre indbyggede trykmetoder, stålstik, offset og dybtryk, i én og samme trykgang.

P&T-museet har for nogen tid siden besluttet at lade fremstille et „brevmærke“, som kun skal kunne erhverves i forbindelse med besøg på museet; og hvad var vel egentlig mere naturligt end at spørge Postens Frimærkecenter om muligheden for at lade brevmærket fremstille på en frimærketrykkemaskine?

En forening af disse to ønsker er nu resulteret i et meget smukt brevmærke i frimærkeformat „G“ (billedfelt 25 x 36 mm). Motivet er en farvelagt tegning af P&T-museets facade, som i 1986 blev tegnet af den kendte kunstner Des Asmussen til brug for museets publikationer.

Ikke til frankering

Og hvad kan man så anvende sådan et „brevmærke“ til? Tja, kun fantasien sætter begrænsningerne, i hvert fald så længe mærket ikke anvendes til frankering! For brevmærket har absolut ingen frankeringsværdi, men det kan bruges som pynt på et brev bagside eller på forsiden, hvis det ikke placeres på frimærkets plads eller umiddelbart ved siden af dette.

Brevmærket er som antydning udført på frimærketrykkemaskine M 4 i en kombination af de tre trykmetoder stålstik (én farve), offset (fire farver) og dybtryk (én farve). Gravuren til den ståltrykte del af mærket er udført af frimærkegravøren Arne Kühlmann.

Ekstra mærker kan købes

Trykningen er foretaget i ark à 40 stk., men det vil ikke

være muligt at anskaffe sig hele ark. Museet har i stedet valgt at „skille sig af med“ brevmærkerne således:

Fra og med den dag (formentlig medio juni 1994), op-
laget leveres til museet, vil alle gæster i besøgstiden få udleveret ét gratis brevmærke ved udgangen. Ekstra brevmærker kan købes i hæfter med 10 stk. for 10,- kr. pr. hæfte. Hvert hæfte er indlagt i en pose, der er udformet som en af de flotte brevkasser fra 1920'erne, omend lidt fladere! De særligt interesse-
rede kan endvidere købe brevmærket i en trefløjet præsentationsmappe i format A 5. Mappen koster 45,- kr. Den indeholder afbildninger af forskellige genstande i museet, en teknisk beskrivelse af brevmærkets trykning, ét brevmærke samt ét skala-tryk af hver af trykkets tre dele, så man kan danne sig et indtryk af de elementer, der tilsammen udgør det færdige mærke.

Besøg museet

Da museet absolut ikke har kapacitet til at imødekomme skriftlige eller telefoniske bestillinger på brevmærker, må vi præcisere, at det udelukkende kan lade sig gøre at erhverve brevmærkerne ved personligt besøg på museet i åbningstiden.

Vi kan til gengæld garantere, at der er fremstillet brevmærker nok til at dække behovet i mindst ét år frem i tiden, så det er ikke nødvendigt at haste til København lige her og nu. Vi er sikre på, at vejen falder forbi på ét eller andet tidspunkt forinden, og skulle dette nu ikke blive tilfældet, er det måske muligt at lade en bekendt i P&T-museets nabolag klare sagen.

Motivet på det færdige brevmærke er Des Asmussens tegning fra 1986 af P&T-museets facade.

Postdiligencen kørte gennem sommernatten

Digteren H. C. Andersen skrev om noget, han kaldte: Postrejse-Poesi. P&T-museet udstiller billederne, der genskaber stemningerne fra dengang.

Digteren H.C. Andersen skrev om noget han kaldte: Postrejse – Poesi! I hans ungdom, før jernbanerne, rejste man med postvogne – diligencer – med heste for og den røde kusk på bukken.

Postrejse-Poesien var nok noget med de forventninger og rejseoplevelser, Andersen forbandt med postens gule køretøjer; han skriver om stemningen, når det var mørkt, lygten tændt inde i vognen, der var god tid, livet

var langt! „At rejse er at leve“, som han sagde.

De danske malere havde også øje for den slags poesi: se bare Hans Nikolaj Hansens maleri af postvognen, der kører gennem den lyse, danske sommernat – de stråtede småhuse trykker sig foran havet og horisonten, og han var ikke den eneste kunstner, der malede billeder af postvognenes kørsel om natten.

Spændende billeder

Maleriet hænger sammen med mange andre på Dansk

Post- og Telegrafmuseum i København; det er selvfølgelig ikke noget kunstmuseum, men her er alligevel mange gode og spændende billeder.

Et af de ældste forestiller et gammelt posthus på landet; det er malet 1811 af C.D. Gebauer. En stilfærdig rejseidyl omkring den stråtede kro, der også er posthus; de rejsende får lejlighed til at strække benene, mens postkuskens slæber vand til hestene; der bliver snakket med „de lokale“ og postrytteren i baggrunden blæser i post-

hornet. Det hele indsvøbt i gyldent aftenlys, et typisk dansk landskabsbillede fra begyndelsen af forrige århundrede.

Langt ude på landet, hvor postbudene ikke nåede frem, havde man sognebude; sådan et har Carl Thomsen malet for en halvandet århundrede siden. Det var gamle mænd, der ikke kunne arbejde længere, så de gik byærinder til købstaden og tog posten med hjem til bønderne.

Postbude og skibsportrætter

Frederik Vermehrens københavnske postbud fra 1909 er nok så imponerende: et stort karakterbillede af en stout mennesketype i den gamle røde uniform og kasketten forsoret på sned.

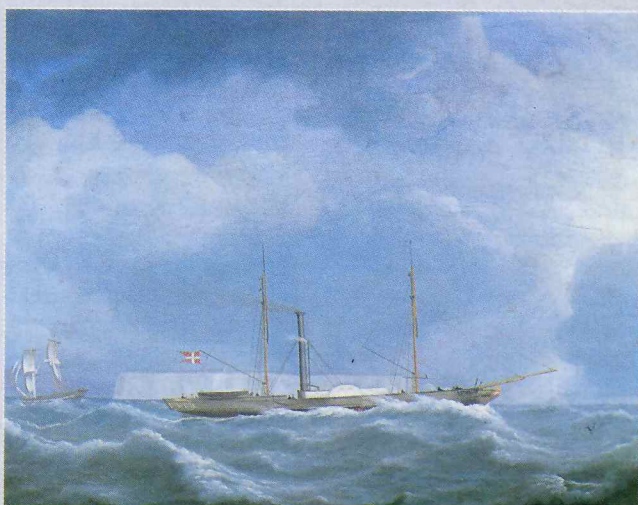
Den nu berømte og kostbare Poul Fischer har også malet et københavnsk motiv: et nydelig gråvejr-studie malet en vinterdag omkring 1920; det forestiller Centralpostbygningen i Tietgensgade. Ved at samle malerier af posthuse og lignende har museet sikret sig mange interessante topografiske billeder fra hele Danmark.

Også for elskere af „skibsportrætter“ er der noget at finde på museet: naive malerier af fortidens prægtige fartøjer: f.eks. den kendte skibsmaler Jacob Petersens billede af „Frederik VI“, det første danskbyggede dampskib, malet 1845, som sejlede mellem København og Kiel.

H. C. Andersen sejlede med det på sin første store tur til Italien, det var også en del af Postrejse-Poesien.

Hans Nikolaj Hansens postvogn på vej gennem natten.

Sognebudet på sin rute.

Det københavnske postbud.

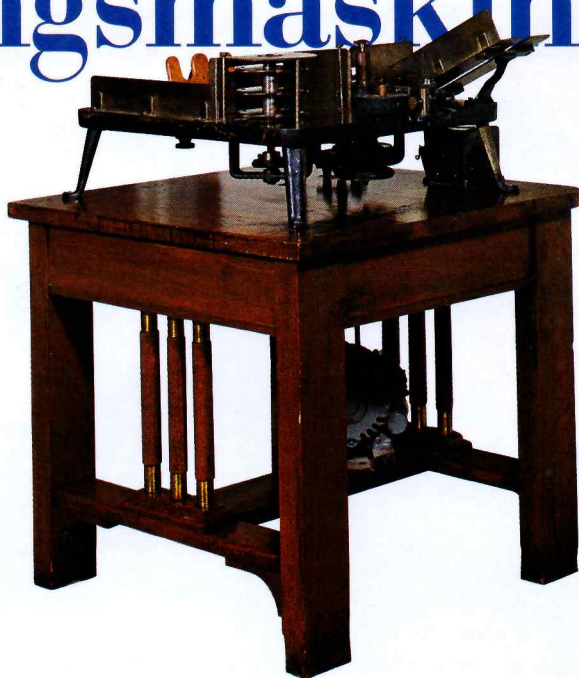
Rejseidyl af C. D. Gebauer.

Centralpostbygningen i vintervejr.

„Frederik VI“ – det første danskbyggede dampskib.

Brevstemplingsmaskine betød store besparelser

Den el-drevne båndstemplingsmaskine fra 1911 betød store besparelser. Imidlertid klagede kunderne over maskinens helstempling af forsendelserne, og Postvæsenet gik over til andre stemplingsmaskiner.

Krag-maskinen er monteret på et meget solidt træbord. På den understen tværstiver anes drivkraften; En 0,5 HK elmotor fra Thomas B. Thrige, Odense. Solidt skulle det være for at kompensere for vibrationerne under stemplingen.

Den ældste bevarede stemplingsmaskine i Danmark står i dag i P&T-museet. Det er den ene af to norske Krag-maskiner, der blev leveret til Københavns Banegaardspostkontor, da dette kontor i 1911 flyttede ind i Centralpostbygningen og overtog behandlingen af breve fra tømningen af de københavnske brevkasser.

Penge at spare

Stemplingsmaskinen var oprindeligt en håndbetjent type, men Postvæsenet sparede penge ved selv at lade foretage ombygning til elektrisk drift. Indkøbsprisen for en „født“ elektrisk stemplingsmaskine var 800 kr. højere end prisen for den håndbetjente udgave. Bordet byggede man selv, og firmaet Hassel & Teudt i København klarede tilslutningen for 165 – 185 kr. pr. maskine inkl. motor, så her var der virkelig penge at spare.

Fordelene ved brug af stemplingsmaskiner var iøv-

rigt store i sig selv. En maskine som den viste klarede ca. 1.000 forsendelser pr. minut. I modsætning hertil kunne en meget øvet mand med et ordinært dagstempel med sværtepude kun stemple op til 150 breve i minuttet – og kun i kortere perioder af gangen.

De norske Krag-maskiner var de første på det danske marked og enerådende til 1912. Det startede i det små en af de sidste dage i december 1904 med to maskiner (en håndbetjent og en elektrisk), der blev opstillet på Københavns Brevpostkontors afdeling for afgående post. Succesen var ret hurtigt hjemme, og i løbet af de følgende fem år blev der indkøbt 17 norske stemplingsmaskiner til de 10 største postkontorer i Danmark.

Utilfredshed med aftrykkene

Krag-maskinen er forsynet med et dagstempel med to stempelehoveder – ét i hver ende af en firkantet metal-

klods, der ved et enkelt greb blev indsat i en roterende valse med lodret akse. Under vandringen igennem maskinen bliver hvert enkelt brev under passagen af valsen med stemplerne forsynet med et endeløst aftryk af stemplet i hele forsendelsens længderetning – såkaldt bånd- eller helstempling. Utilfredshed fra erhvervslivets side med hensyn til disse lange stempelafttryk, som dækkede firmaernes påtryk øverst på konvolutterne og „slettede“ de skrevne ord til venstre på brevkort, bevirkede, at Postvæsenet måtte gå over til andre typer stemplingsmaskiner, der gav kortere aftryk – enkelt- eller halvstempling.

Uudholdelig støj

På Østerbro var man forresten uheldig med ombygning-

gen af en håndbetjent maskine til elektrisk drift i 1908. Personalet klagede over en ganske uudholdelig støj, når maskinen var i arbejde, og tilkaldte mekanikere kunne ikke afhjælpe fejlen på stedet. Hele maskinen blev så sendt til Oslo, og på fabrikken fandt man fejlen: Motoren var blevet gearret til at give stemplingsmaskinen 1.000 omdrejninger mere pr. minut end tilrådeligt! Efter nedgearring kunne personalet på postkontoret igen føre normale samtaler i arbejdstiden.

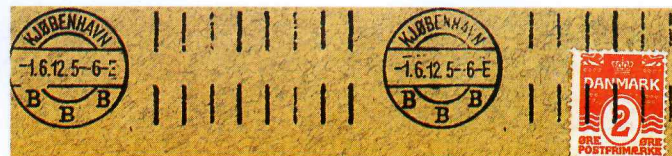
Kilde: Artiklen „Stemplingsmaskiner og Maskinstempler“ af Erik Jensen i Nordisk Filatelistisk Tidsskrift nr. 5-6/1982 og 1/1983.

Et eksempel på det helstempel, som erhvervslivet beklagede sig over og fik afskaffet.

FAKTA

Brevstemplingsmaskinen klarede 1.000 breve i minuttet. En øvet person klarede i kortere perioder 150

breve i minuttet med håndkraft, et ordinært dagstempel og sværtepude.

Wheatstonebord på museet. Til højre undulatoren og transmitteren.

Automatisk telegrafsystem firedoblede sendehastigheden

Wheatstones automatiske telegrafsystem blev indført, da morneglen ikke kunne følge med præstationskravet.

Wheatstone-udstyret, som ses på Post- og Telegrafmuseet, var i drift i næsten 100 år. I 1962 blev det definitivt fortrængt af fjernskrivere.

I 1868, da Det Store Nordiske Telegraf-Selskabs udlandstrafik havde stillet krav om større telegraferingshastighed, end man kunne opnå med en morsenøgle, indførtes Wheatstones automatiske telegrafsystem. Hermed blev sendehastigheden firedoblet til 450-500 bogstaver i minuttet.

Sending med strimmel

For sendedelens vedkommende byggede systemet især på to apparater: Perforatoren og transmitteren.

Oprindeligt benyttede man en tretastet håndperforator, hvormed man kunne udstanse hulkombinationen for hhv. prikker, mellemrum og streger i en papirstrimmel.

Da et morsetegn krævede indtil 6 anslag, var det en ret langsom fremgangsmåde, og man begyndte derfor i 1908 at indføre klaviaturperforatoren, hvormed man kunne lave hulkombinationen, som repræsenterede et morsetegn, med ét anslag. Hermed øgedes perforeringshastigheden 2-3 gange.

Den perforerede strimmel blev trukket gennem transmitteren og indvirkede på et system af vægtstænger, fjedre m.m., så ledningen automatisk skiftevis blev sat i forbindelse med + og – på et

batteri. Plus-strøm udgik, når der var perforeret en prik- eller stregkombination på strimmelen og minus-strøm i mellemrummene.

Modtagning på strimmel

På det polariserede modtagerapparat, receiveren frembragte de skiftende strømme ankerbevægelserne, der skulle til, for at et farvehjul kunne afsætte prikker og streger på en papirstrimmel. Principielt var apparatet indrettet som et polariseret morseapparat, men konstruktionen gjorde receiveren i stand til at arbejde med langt højere hastighed.

Omkring 1905 indførtes en ny og mere følsom skrivedel, undulatoren. Den bestod af to elektromagneter med pol-

ske, mellem hvilke var anbragt en lodret metalaksel, hvorpå der fandtes en stål-magnet.

Under påvirkning af den indkomne strøm kunne den skiftevis dreje til den ene eller anden side. Bevægelserne overførtes til strimmelen ved hjælp af en sølv- eller glasspen, hvorved der fremkom en bølgeformet, „unduleret“ farvestreg, hvis mindste udsving angav prikker og største streger.

Renskrivning

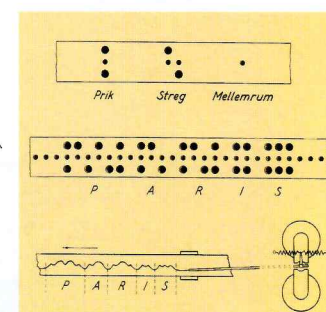
Da morse- og undulatorskrift var volapyk for de ikke indviede, måtte telegrammet renskrives, før det blev bragt ud til adressaten, og skulle det viderebefordres (overdrages), måtte man fremstille en perforeret strimmel magen til den, det hele startede med.

For at undgå dette sendrægtige manuelle arbejde, indførtes omkring 1906 Creed's receiving perforator, som ved et system af relæer og stempler samt ved tilførsel af komprimeret luft frembragte en kopi af sendestationens strimmel.

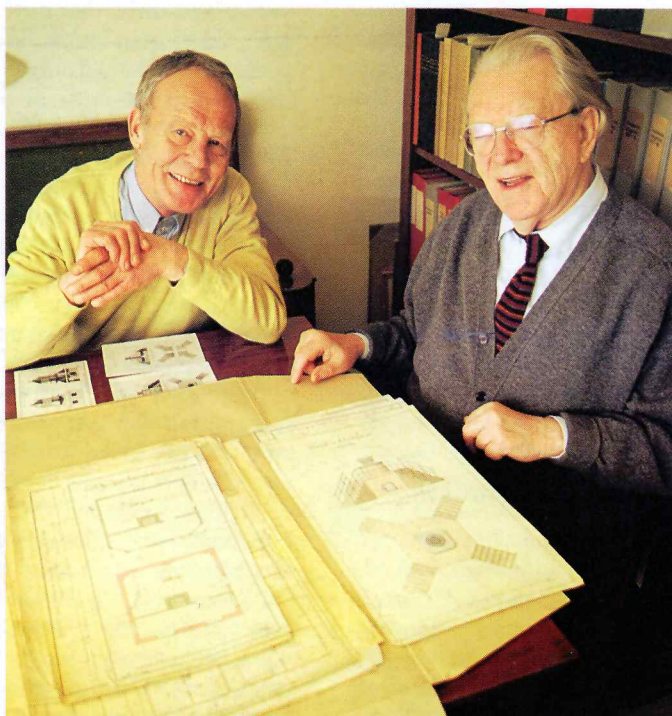
Den blev enten indsat i en transmitter eller i en printer, som omsatte hulkoderne til almindelig maskinskrift på en strimmel, som derefter blev nedklæbet på telegramblanketten til adressaten.

På museet kan de besøgende starte en transmitter og se den arbejde. „Museumsføreren“ indeholder bl.a. en udførlig beskrivelse af undulatoren's virkemåde.

Hulkombinationer for en prik, en streg og et mellemrum ved Wheatstonesystemet. Perforatorstrimmel med „normalordet“ PARIS. Undulatorskrift med ordet PARIS.

Sådan bruges museet også

Arkitekt Kjeld de Fine Licht og kunsthistorikeren Ejner Johansson gennemgår museets mappe vedrørende storebæltsoverfarten for at finde det smukke Halsskov fyr. Foto: Claus Peuckert.

Arkitekt Kjeld de Fine Licht arbejder for tiden på en artikel om fyrtårne og deres arkitektur. Artiklen vil senere blive offentliggjort i Dansk Selskab for Arkitekturhistories blad „Architectura“.

Blandt de udvalgte fyrtårne er en lille arkitektonisk perle bygget ca. år 1800, da Postvæsenet drev post- og persontrafik med færger over Storebælt. Fyret står den dag i dag på Halsskov Banke.

Både Kjeld de Fine Licht og kunsthistorikeren Ejner Johansson var stærkt optaget af, hvem der havde tegnet det smukke fyr. En gennemgang af Dansk Post- og Telegrafmuseums arkivalier bragte ikke alene den originale tegning for dagen, men afslørede også, at fyrets arkitekt var Guione, som stod bag nogle af etatens byggerier i begyndelsen af 1800-tallet.

En mobiltelefon som er svær at overse

Vi ser dem rundt om i byen stille mappen med de to kodelåse fra sig og tage mobiltelefonen frem, mens de skæver omkring sig: Har alle set mig?

Da den offentlige mobiltelefon blev etableret i 1951, fyldte teknikken godt op i bilernes bagagerum, men der blev også fremstillet materiel til feltbrug som f.eks. denne walkie-talkie fra Storno, der både kunne bæres i hånden og som rygsæk.

Dén var ikke til at overse, så måske skulle man genoptage produktionen.

Mobiltelefon fra Storno anno 1951.

Et kys – skriv snart

I dag, når frimærker sidder skævt på konvolutterne, risikerer afsenderen at blive bebrejdet som værende et sjuskehoved.

Sådan har det ikke altid været. I frimærkesproget fra omkring 1910 kunne man si-

ge en masse ved at placere frimærker på sned, på hovedet eller med motivet liggende ned.

I dag er „skriv snart“ vel alt andet lige den mest benyttede variant.

